

Skräcken för döden — fyra böcker om död och självmord

Jan Beskow

Bland fyra böcker om död och självmord finns betydelsefulla kontraster i erfarenheter och inställning konstaterar Jan Beskow, överläkare vid psykiatrikliniken i Skövde.

Elisabeth Kübler-Ross bok om "Döden" har en engelsk titel: "Death: The Final Stage of Growth" (Döden: växandets sista stadium), som bättre anger vad det handlar om. Döden är inte något negativt och skrämmande utan en del av livet. Vi vet att vi ska dö, frågan är egentligen bara när. Att djupt känna livets begränsning ger ett medvetande om tidens och livets värde, som främjar växt och mognad. Erfarenheterna värderas och läggs till grund för val, som man står fast vid och försöker realisera. Livets mening växer fram genom dessa val, genom att man passar in sitt handlande just nu i sin egen, sin familjs och sitt samhälles utveckling på ett livsbefrämjande sätt. När tecken visar sig att döden är nära kommer människan in i ett nytt livs-skede, som kan fyllas med mening i lika eller högre grad än tidigare. Svårast dock för den som då måste konstatera: jag har ju egentligen aldrig levat. Syftet med denna antologi är att visa hur död och döende kan berika livet. Därigenom bemästras också dödsräddningen. Metoder för detta finns sedan årtusenden hos skilda folk.

Enligt den judiska lagen skall en döende människa betraktas likadant som en levande människa i alla avseenden. Det åligger de anhöriga att med stöd av församlingen sluta upp kring honom, visa omsorg och delta i det liv han lever nära döden. Meddelanden om hans tillstånd lämnas dubbelt: Du bör förbereda dig så att du kan dö, endast Herren avgör när och hur. Inriktningen sker på vad situationen kräver, men utrymme lämnas ändå för hoppet — en inställning som erfarna kliniker känner väl till. Den sjuke skall utträtta det han praktiskt behöver ordna, tala ut och reda upp. Därefter återstår bön om förlåtelse för de

skador han, trots god vilja, förorsakat andra. Den döende välsignar så de sina och ger dem etiska riktlinjer för framtiden grundade på hans erfarenhet och vishet. På detta sätt tar han ställning till och deltar i deras fortsatta liv. Det är lättare att dö om man vet att man på så sätt lever vidare. Det är sedan en uppgift för den efterlevande att integrera den döde med sitt fortsatta liv. Därför finns detaljerade regler också för sorgarbetet. Omgivningen underlättar för de sörjande att se verkligheten i ögonen, uttrycka och bearbeta sin sorg och sedan gradvis återinlemmas i det vanliga livet.

Den judiska traditionen skiljer på dödlig sjukdom och döende. Mot sjukdom skall alla medel insättas. Döendet bör däremot inte förlängas genom avancerade tekniska insatser. Satsen bör med viss försiktighet kunna tolkas så att en respiratorbehandling kan avbrytas under detta skede.

Döden en naturlig del av livet — eller bara fasa?

Kübler-Ross' syn på döden är djupt förankrad i skilda kulturtraditioner och i psykiatrisk erfarenhet. Hon har mycket att lära ut om en skapande inställning till död och döende. I inledningen till "Ja till dödshjälp" preciserar Berit Hedeby en liknande inställning: "Vi måste lära oss att betrakta döden som något naturligt. Döden är en del av livet, döden är den naturliga avslutningen på livet..." Men hon tar skarpt avstånd från sådana idéer. De är blott försök att övertala oss själva, dömda att misslyckas. "Precis som om döden vore en enkel och fattbar fråga, där tröstande terapi kunde hjälpa." Nej, inför det faktum att vi skall dö, inte vara mera, finns ingen tröst — bara fasa. Och hon visar också i bokens första kapitel hur denna inställning formats hos henne, hur hon i sina första möte med döden övergavs av de vuxna och måste möta fasan ensam. Hennes berättelser kontrasterar bjärt mot Kübler-Ross' personliga erfarenheter. Den senare mötte som ung minst lika stora fasor, men drog ur dem helt andra livserfarenheter. Så blir Hedeby's dokument inklusive slutkapitlen om Sven-Erik Handberg mer begränsade, men intensiva, personliga och upprörande. Det upproret känns dock som ett viktigt komplement till Kübler-Ross serie av ädla och segrande gestalter.

Hedeby stryker med flera röda streck under hur den medicinska överlevnadstekniken har givit upphov till stort lidande. Sjukvården har inte psykologiskt eller organisatoriskt kunnat bemästra de problem den aktivt bidragit till att skapa. Döendevården på våra sjukhus, ja, i samhället i

Elisabeth Kübler-Ross (red): *Döden. Stora tema nova*. Raben och Sjögren, 1978.

Berit Hedeby: *Ja till dödshjälp*. Zindermans, 1978.

Nils Retterstøl: *Selvmod, død og sorg*. Universitetsforlaget, 1978.

Seymour Perlin (red): *Självmodet — en tvärvetenskaplig översikt*. Natur och Kultur, 1977.

.....
*Risken för narkomani kan helt negligeras vid dö-
dande sjukdomar.*
.....

sin helhet, är utvecklade, bl.a. finns det stora brister i smärtlindringens praktik. Även om många punkter i boken är kontroversiella, såsom aktiv dödshjälp åt personer, som ej är döende, t.ex. gravt rörelsehindrade, och om nyttan av exakt lagstiftning på detta område, så finns det andra, som inte borde vara det. Döende människor bör få leva sin sista tid så aktivt och med så stort eget bestämmande som möjligt. Risken för narkomani kan helt negligeras vid döande sjukdomar och smärtlindringen bör prioriteras även om den skulle medföra ett något påskyndat döende.

Själv-mordsförsök – närheten till döden aktiverar

Den norske psykiatriprofessorn *Nils Retterstøl* har i "Selvmord, død og sorg" utvidgat sin tidigare bok om självmord med två kapitel om död, sorg och sorgearbete. De är visserligen korta, men viljan att se självmordsbeteende som ett thanatologiskt problem (thanatologi = läran om död och döende) är i linje med den internationella utvecklingen. Detta synsätt bryter den av tabun betingade traditionen att självmord är ett område för sig, och det ger djupare dimensioner åt varje delområde.

När den som gjort ett självmordsförsök fortfarande är i en livshotande situation, står de anhöriga i början av en sorgprocess. Hela förhållandet till den, som kanske skall dö, blir då medvetet på ett annat sätt. Detta blir ofta utgångspunkten för en aktiv problembearbetning, inte sällan med psykiatrisk och psykologisk hjälp. För 2/3 av en grupp patienter som vårdats efter självmordsförsök vid en psykiatrisk universitetsklinikk var det just självmordsförsöket som gjorde att de fick sakkunnig vård. För 1/3 av hela gruppen ledde försöket småningom till väsentliga förändringar i deras livssituation.

Enligt den judiska traditionen aktiverar närheten till döden hela församlingen kring den som skall dö. Genom närheten till döden aktiverar självmordspatienten sin omgivning för att därigenom försöka påverka en låst livssituation. Närheten till döden aktualiserar djupare problem också på andra sätt. Retterstøl berättar t.ex. om hur seminarier om självmordsproblem kan mynna ut i allvarliga samtal om en vårdavdelnings inre kommunikation. Retterstøls attityd till problemen är en helt annan än Kübler-Ross' intensiva, närmast religiösa engagemang. Han fram-

.....
*För 1/3 av hela gruppen ledde självmordsförsöket
till väsentliga förändringar i deras livssituation.*
.....

håller att information om självmordsbeteende skall vara "nykter och odramatisk". Detta gäller i hög grad hans egen framställning. Den är rik på data och belyser självmordsproblemet från många olika synpunkter. Det är en bra grundläggande bok, som borde översättas till svenska.

Skiftande aspekter på självmord

Psykiatriprofessorn *Seymour Perlin* har redigerat "Själv-mordet – en tvärvetenskaplig översikt". Den presenteras som en grundbok om självmord och innehåller de mest skiftande aspekter på ämnet: historia, litteratur, filosofi, antropologi, sociologi, biologi, psykiatri och epidemiologi.

Inställningen till självmordsbeteende växlar. En del konstnärer betraktar självmord som en möjlig lösning för varje människa, som det är deras uppdrag att utforska med nerver och sinnen. Det är viktigare att förstå självmordet än att förhindra det. Under sitt uppehåll i dödens närhet kan de plötsligen förolyckas – och självmordet blir ett faktum. Detta kontrasterar bjärt mot inställningen hos den på fältet arbetande psykiatern, som ofta ser självmord som en följd av psykisk sjukdom, möjlig att upptäcka och bota.

För den senare är de dolda spänningarna mellan suicidpatienter och vårdpersonal ett viktigt problem. Har man bara en gång befriat sig från illusionen att alla patienter behandlas lika, är skillnaderna inte svåra att observera. Det är fruktbart att se dessa brister i sitt sociala sammanhang.

Ett lyckligt samspel mellan patient och läkare är en process av ömsesidigt uppfyllda rollförväntningar. Sjukdomen skall vara oförvållad och patienten hjälpsökande. Han skall dessutom villigt foga sig i doktors föreskrifter. I sådana fall kan patienten bäst tillgodogöra sig läkarens expertkunnande. Men självmordspatienten fyller dåligt sin del av rolluppgifterna. Hans tillstånd är inte oförvållat, tvärtom, och han är inte hjälpsökande, snarare har någon annan sökt hjälp för honom. Men om han nu i alla fall skall ta emot hjälp, så duger inte den specialiserade hjälp på ett begränsat område, som läkaren är utbildad för att ge. Nej, det ska vara ordentlig hjälp – hela livssituationen skall förändras – helst snabbt. I så fall skulle han kunna tänka sig att avstå från sitt eget, radikala lösningsförslag – att dö. Med roller som passar så illa för varann, blir kommunikationen sned och konstig och olusten breder ut sig. Spänningar i sociala system är emellertid inte för alltid givna – de är möjliga att förändra.

Flera av artiklarna är elementära och breda, t.ex. det epidemiologiska. I ett kapitel förs en intressant diskussion om register på personer med självmordsbeteende. Andra är speciella, såsom det biologiska, eller teoretiska som det medicinskt sociala. Boken är framsprungen ur de omfattande kurser i suicidologi som finns i USA. Den är inte tillräckligt systematisk som grundbok i Sverige men kan lämpa sig för bredvidläsning. En särskild svårighet erbjuder språket, som ibland kan vara påfrestande svåräst.

märksamma den sociala servicelinjen. Vård 77 vill att den skall förbereda för verksamhet inom ett vidare arbetsfält än nuvarande sociala servicelinje gör. En sådan utveckling måste anses riktig.

Kommittén har dock, vilket framgår av skrivningarna i såväl organisationskapitlet som i flera reservationer och särskilda yttranden, känt sig tvingad att diskutera en social servicelinje omfattande endast 60 poäng trots att den själv angivit starka skäl för en utbildning upp till 80 poäng. Det är då att märka att den tillsvidare tänkta profileringen skall inrymmas inom 20 poäng och gälla de tre grenarna hemtjänst och äldreomsorg (dvs i stort vad nuvarande Sociala servicelinje omfattar), verksamhet bland personer med sociala avvikelser och verksamhet bland psykiskt utvecklingsstörda.

FSS menar att det vore felaktigt att i en ny organisation begränsa utbildningen på det sätt kommittén nu måst föreslå. I denna del vill FSS instämma i Leif Holgerssons reservation, i vilken framhålls att det "knappast (är) möjligt att dels inhämta grundläggande gemensamt utbildningsinnehåll och dels profilerat utbildningsinnehåll mot något av de tre föreslagna områdena inom ramen för 60 poäng".

FSS delar Vård 77:s mening att den sociala servicelinjen bör föras över till sektorn för administrativa, ekonomiska och sociala yrken.

Utbildningens arbetsformer (Kap 9). Praktisk utbildning (Kap 10).

FSS ser de frågor som gäller utbildningens arbetsformer som betydelsefulla. Det är därför bra att Vård 77 ägnar dem ett relativt omfattande utrymme. FSS finner också den hållning kommittén intagit i frågorna väl avvägd.

Särskilt vill FSS betona att praktiken är en omistlig del av utbildningen och att formerna för samverkan mellan teori och praktik är av stor vikt. Kommittén gör ett värdefullt

påpekande när den framhåller att det i växelverkan mellan teori – praktik också är så att de studerandes praktiska erfarenheter utgör ett betydelsefullt underlag för de teoretiska studierna. Oftast brukar man framhålla, i och för sig också riktigt, att praktikens värde främst ligger i att den ger möjlighet att tillämpa de teoretiska kunskaperna.

Med här redovisad syn ser FSS också möjlighet att i vissa fall ersätta praktik med tjänstgöring på sätt Vård 77 uttalat sig för.

Forskningsanknytning (Kap 11)

FSS delar majoritetens inom Vård 77 mening att forskningsorganisationen bör byggas upp successivt. Samtidigt är det viktigt att uppbyggnaden kommer igång utan dröjsmål.

FSS finner att det borde vara intressant att utveckla och pröva Vård 77:s idé att, liksom inom området socialt arbete, undersöka möjligheterna att åstadkomma ett tvärvetenskapligt, brett upplagt ämne, alltså det kommittén förslagsvis kallar omvårdnadsarbete.

Sammanfattning

FSS ansluter sig i huvudsak till Vård 77:s synpunkter och förslag. Föreringen anser dock att det är nödvändigt att den nya sociala servicelinjen omfattar 80 poäng för att den skall kunna ge det innehålla i utbildningen som Vård 77 avser.

Våra recensenter

Kerstin Bergman-Larsson är bitr lärare vid socialmedicinska institutionen i Linköping. *Anders Dolfte* är psykolog vid psykiatriska kliniken i Skövde sjukhus.

bok recensioner

Råd om vård för personal och politiker men knappast för patienter

BIRGITTA WISTRAND

Råd om vård

För patienter, personal och politiker

Stegelands, Falköping 1978, 96

Det sägs i baksidestexten att Birgitta Wistrand i sin bok *Råd om vård* har "återupptäckt den gamla sanningen att patienten och hennes anhöriga är stora terapeutiska resurser och att målet är en aktiv patient som tar sin del av vårdansvaret", något som ofta glöms bort i dagens komplicerade vårdssystem. Frågan om patient-medverkan är aktuell i många sammanhang bla i diskussionen om "egenvård".

Man vet att det finns ett samband, mellan dåliga kunskaper om olika samhällsfunktioner och en låg utnyttjande-grad. Författaren ger först en översikt av patientens situation i dagens hälso- och sjukvård, den svenska och internationella. Detta följs av ett antal begreppsdefinitioner, som rör hela området information och mynnar ut i modell och förslag till förbättrad utbildning i patient-psykologi, information och kommunikation. Boken avslutas med en aktuell och omfattande referenslista.

Översikten över patientens situation i den svenska hälso- och sjuk-

vården i dess utveckling är mycket klagande och belyses ytterligare genom en beskrivning av den internationella situationen. Senare i framställningen konstateras att det är sjukvårdspersonalens uppfattning att patienten bara är intresserad av sin egen sjukdom och inte av några vidare perspektiv på sjukvården och detta skulle, om boken skall läsas av patienter, tala emot den breda bas som boken har i den allmänna översikten. För personal och politiker bör just detta avsnitt däremot ge en intressant utgångspunkt.

Ett antal faktorer bidrar till att kontakten mellan patienter och personal utsätts för påfrestningar. Man kan konstatera att patienternas genomsnittsalder ökar medan personalen blir yngre. Vidare kan man se, att vissa organisationsförändringar inom vården skulle kunna förbättra möjligheterna till patientinformation. Exempel på detta är nya former av lagarbete, vårdprogram och gruppvård, bättre information i journalerna om relationer till patienten osv.

Viktiga frågeställningar kring hur patientens kontakt med sjukvården utnyttjas för patientens bästa tas upp. Ett antal goda förslag som skulle aktivera patienten och öka patientens eget intresse av vården ges. Ett viktigt påpekade är att patienter ofta anser vänlighet och omtanke som de egenskaper hos sjukvårdspersonalen som främst motiverar omdömet "bra sjukvård".

Sammanfattningsvis betonar författaren att det inte är någon principiell skillnad mellan information och utbildning av patienter annat än när det gäller vilken typ av resurser man behöver. Det rör sig inte om en insats vid enstaka tillfällen utan om en process som innehåller både kunskaper och tillämpningsmoment. Detta gäller både för utbildning av personal och för information till patienter. En större medvetenhet hos alla inblandade i vårdprocessen ökar tryggheten för patienten.

En av de viktigaste förändringar

man kan tänka sig för att öka medvetenheten på det här området är att ge patienten möjlighet att delta mera aktivt i den egna behandlingen. Detta kräver adekvat information från personalen, som i sin tur behöver fortbildning i patientpsykologi och kommunikationsteknik inom olika delar av sjuk- och hälsovård. Författaren ger ett antal lättfattliga och praktiska förslag till förbättrade rutiner när det gäller inskrivningsrutiner och uppföljning av information till patienterna. En väg att nå fram till ett bättre tillstånd är givetvis att man förändrar vårdyrkesutbildningarna – inkl läkarutbildningen – på grundnivå i överensstämmelse med de här synpunkterna.

Boken utgör en samlad framställning kring mycket aktuella frågeställningar för alla som arbetar inom hälso- och sjukvården och också inom socialvården. Vissa delar är mycket lämpliga att använda i vårdyrkesutbildning. Framställningen är enkel och lättfattlig och boken är lämplig för särskilt målgruppen personal och politiker. Som material för diskussion inom patientföreningar, kan vissa avsnitt också vara utmärkta.

Kerstin Bergman-Larsson

Psykiaterihandledning

AGNETA LAURELL & LILLEMOR SVENSSON

Att gå i handledning i psykiateri

Teorier och egna erfarenheter

Natur och Kultur, Stockholm 1978, 123 s ca kr 45:- inkl moms

Att gå i handledning är en viktig del av utbildningen för blivande psykiaterterapeuter. Denna bok är skriven av två psykologer som gått igenom bandinspelningar av sin egen handledning på psykiateri av två tonårsflickor under tre terminers tid i psykologutbildningen.

Ämnesvalet kan verka torrt, men

det här är en spännande bok. Författarna har även i sina nybörjarroller som psykiaterterapeuter lyckats få en viss distans till sin handledning. Det är stimulerande för blivande psykiaterterapeuter och handledare att följa de engagerande citaten från handledningstimmar.

Att vara handledare är inget entydigt. Liksom vid psykiaterterapeutiskt arbete speglas här hur handledaren försöker leva sig in i elevernas svårigheter med även i patientens upplevelse av terapin. Vi får en bra bild av samspelet mellan handledaren och terapeuterna. Handledaren är en erfaren psykolog som arbetat många år med specialinriktning på ungdomspsykiaterier. Han uppvisar en utomordentlig inlevelseförmåga och uttrycker sig personligt med ett mustigt språk. Vi får följa handledningens olika faser, vilka har starka paralleller med terapins förlopp. Boken illustrerar även hur handledningen kan vara orienterad mot de känslor som väcks hos terapeuten under patientarbetet eller istället ta sikte på att beskriva och kommentera olika terapeutiska tekniker. De båda handledningsriktningarna flätar in i varandra.

Boken skildrar på ett utmärkt sätt problem för terapeuter under utbildning. Terapeuterna blir lika utsatta för granskning som patienten säkerligen känner sig i terapisituationen. Författarna är nybörjare/elever som terapeuter men har bearbetat det inspelade materialet väl. De har ställt samman en teoretisk om handledningslitteratur och kommenterar utifrån detta eget arbete med patienter. Både den teoretiska översikten och exemplen ur terapeuternas egen handledning/terapi har mycket av värde som illustration och utbildning för såväl oerfarna som erfarna psykiaterterapeuter och handledare. Störst behållning av boken har man sannolikt om man har en inte alltför yttlig erfarenhet av psykiateri redan och kanske själv befinner sig i en roll som lärare eller handledare.

Boken tar upp mycket obearbetat

material från handledningssessionerna men gör ändå inte ett tungt intryck. Författarna illustrerar sina teoribitar väl med de valda exemplen, och de uttrycker sig mestadels lättbegripligt. Som en röd tråd löper hela tiden förf:s mycket stora beundran för sin handledare – vilket väl är en motsvarighet till de känslor patienten ofta har mot sin terapeut innan terapin kommit mera på avstånd?

Anders Dolfe

Böcker till redaktionen

Socialstyrelsen anser 1978:4

Barn med Downs syndrom

Liber distribution, Stockholm 1978, 24 s

Socialstyrelsen redovisar 1978:6

Hälsokontrollutredningen

Liber distribution, Stockholm 1978, 489 s

Hans Esping & Elisabeth Carlsund

Samhället och de äldre

Publica, Uddevalla 1978, 224 s

Annakarin Svedberg

En enda jord

Larson, Falun 1978, 177 s, ca kr 52.- inkl moms

Reinhard Lund

Teknik, erhvervsuddannelse og arbejdstilfredshed

Socialforskningsinstituttets pjece nr 8

Teknisk forlag, København 1978, 43 s, ca Dkr 11.- inkl moms

Erik Jørgen Hansen

Fordelingen af levekårene, Bind I

Socialforskningsinstituttets publikation 82

Teknisk forlag, København 1978, 223 s

Søren Geckler, Mogens Kring Rasmussen, Bente Enevoldsen, Henning Hansen & Ditte Bredahl

Fordelingen af levekårene, Bind II

Teknisk forlag, København 1978, 707 s

Torben Fridberg & Carl Nørregaard

Uddannelsernes formidling af den sociale arv

Socialforskningsinstituttets studie 35

Teknisk forlag, København 1978, 204 s, ca Dkr 25.- inkl moms

Catharina Ekermo

Handikappad i egna och andras ögon

Livssituationen för epilepsihandikappade
ala, Svenska epilepsiförbundet, Stockholm 1978, 239 s

Jan C Bouman

Din själ, din kropp, din existens

Zindermans, Uddevalla 1978, 335 s, ca kr 79.- inkl moms

Harlad Linder, Sten-Olof Brenner & Erland Hjelmquist

Psykologi för samspel

– om barnets utveckling
AWE/Gebbers, Malmö 1978, 175 s, ca kr 50.- inkl moms

Erland Hjelmquist, Lennart Sjöberg & Henry Montgomery (red)

Undervisningspsykologi, pedagogiska tillämpningar av kognitiv psykologi

AWE/Gebbers, Malmö 1978, ca kr 55.- inkl moms

Joseph Goldstein, Anna Freud & Albert J Solnit

Barnets rätt – eller rätten till barnet?

Natur och Kultur, Stockholm 1978, 143 s, ca kr 55.- inkl moms

Hans G Furth & Harry Wachs

Piaget i praktiken

Att utveckla barns tänkande
Natur och Kultur, Borås 1978, 238 s, ca kr 55.- inkl moms

David Elkind

Barns utveckling och uppfostran

ur Piagets perspektiv
Natur och Kultur, Stockholm 1978, 223 s, ca kr 40.- inkl moms

Charles N Cofer

Motivation och emotion

Forskning, teorier, definitioner. En översikt
Wahlström & Widstrand, Malmö 1978, 228 s

Mats Björkman

Ekologisk psykologi

Om samspelet mellan människans tankesystem och hennes omgivning
AWE/Gebbers, Malmö 1978, 110 s, ca kr 42.- inkl moms

Herny Egidius, red

Psykosocialt arbetssätt

Natur och Kultur, Lund 1978, 176 s, ca kr 40.- inkl moms

Astor Reigstad

Ulykker i arbeidsmiljøet

En klinisk-epidemiologisk studie
Universitetsforlaget, Drammen 1978, 183 s, kr 69: 50

Rolf Hanoa

Veileder i sosialmedisin

Universitetsforlaget, Oslo 1978, 224 s, kr 75:-

Maria Brännström & Inger Melin

Inte längre bara långvård

Esselte Studium AB, Nacka 1977, 150 s